

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ НЕПОВНОЛІТНІХ ПРАВОПОРУШНИКІВ

Михайлишин Уляна Богданівна

Доктор психологічних наук,
професор, зав. кафедри психології
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м.Ужгород, Україна

Анотація. Визначено, що мотиваційна сфера особистості різних категорій неповнолітніх правопорушників має свої специфічні властивості та є психологічним чинником, який поряд з іншими детермінантами, визначає суб'єктивну можливість скоєння злочину, його спрямованість, особливості процесу перевиховання неповнолітніх правопорушників різного віку.

Розглянуто особливості мотиваційної сфери неповнолітніх правопорушників, які впливають на процес скоєння злочинів. Визначено, що при характеристиці злочинів мотив і мотивація відіграють одну із провідних ролей, так як вчинення злочину є результатом процесу мотивації. Проаналізовано різні підходи до визначення мотиву злочину.

Ключові слова: мотивація, мотив, неповнолітній правопорушник, злочинність.

Виклад основного матеріалу. Проблема злочинності серед неповнолітніх є однією з найбільш актуальних у зв'язку з негативними соціальними наслідками та поширеністю цього явища. Злочинність неповнолітніх має свою специфіку, а саме: зниження віку неповнолітніх правопорушників, зростання жорстокості, зухвалості, «безмотивованості» при скоєнні злочинів, поява в структурі злочинності неповнолітніх так званих дорослих злочинів (вбивств, розбійних нападів), груповий характер злочинності

серед цього контингенту, її підвищена латентність. Це зумовлюється соціально-психологічними особливостями цієї категорії осіб та їх статусом у суспільстві.

У перехідний період відбуваються перетворення у найрізноманітніших сферах психіки. Кардинальні зміни торкаються мотивації. Зміст мотивів відбиває світогляд підлітків, що формуються, плани їхнього майбутнього життя. Структура мотивів характеризується ієрархічною системою, наявністю певної системи супідрядних різних мотиваційних тенденцій на основі ведучих суспільно значущих і таких, що стали цінними для особистості, мотивів. Що стосується механізмів дії мотивів, то вони діють тепер не безпосередньо, а виникають на основі свідомо поставленої мети і свідомо прийнятого наміру.

Мотивація відіграє важливу роль у становленні та розвитку особистості підлітка, так як у цьому віці складається ієрархія мотивів, набувають стійкість домінуючі мотиви. Саме, у мотиваційній сфері, як зазначала Л.І.Божович, знаходиться головне новоутворення перехідного віку, так як мотиваційна сфера підлітків визначає їх життєвий шлях, безпосередньо впливає на діяльність, поведінку, та їх відношення до навколишнього світу [1].

Тому, головними поняттями, які використовуються для пояснення рушійних сил поведінки людини, у тому числі й протиправної, є поняття мотивації та мотиву. Неможливо розкрити процес формування протиправної поведінки, не враховуючи того, яку роль у цьому процесі відіграють потреби, мотиви, прагнення, бажання, цінності, цілі, які складають мотиваційну сферу особистості неповнолітнього.

Мотиваційна сфера особистості неповнолітнього правопорушника неодноразово ставала предметом як психологічних так і педагогічних, соціологічних, психіатричних досліджень, які, як правило, проводилися шляхом порівняльного аналізу їх із законослухняними підлітками. Особистість неповнолітнього правопорушника з виділенням мотиваційної сфери як її соціального ядра досліджували Ю.М. Антонян, С.О. Гарькавець, С.Л. Дановський, В.М. Кудрявцев, В.В. Лунєєв, Є.В. Петухов. Разом з тим, мотиваційна сфера певних категорій неповнолітніх правопорушників

практично не була предметом спеціального дослідження.

Це і зумовлює необхідність глибокого дослідження мотиваційної сфери особистості неповнолітніх правопорушників різних категорій саме на сучасному етапі розвитку суспільства.

Мотиваційна сфера являє сукупність постійно змінних і вступаючих у нові відносини один з одним збуджень: потреби, смисли, мотиви, цілі, емоції, інтереси. Саме мотиваційна сфера складає основу спрямованості особистості (Л.І.Божович, В.В.Давидов, Б.Ф.Ломов, С.Л.Рубінштейн та ін.).

При характеристиці злочинів мотив і мотивація відіграють одну із провідних ролей, так як вчинення злочину є результатом процесу мотивації.

Мотив злочину – те внутрішнє спонукання, яке викликає в особи рішучість вчинити злочин, керує ним при його здійсненні. Мотиви злочинів – це пов'язані із задоволенням потреб, антисоціальним способом активні стани людської психіки, стани спонукання особистості, які визначають її суспільно небезпечне діяння. Науковці розрізняють змістовну та динамічну сторону мотивації. Змістовна сторона включає у себе ціннісні орієнтації індивіда, життєві позиції, функцію прогнозу. Динамічна сторона мотивації включає у себе мотивацію досягнення та уникаючу мотивацію.

Занюк К.К. визначає мотивацію досягнення, як прагнення досягти високих результатів і майстерності у діяльності, а проявляється вона у виборі складних завдань і намаганні їх виконати. Повною протилежністю мотивації досягнення є уникаюча мотивація, тобто мотивація уникнення неприємностей та покарання, або ще їх називають – негативна мотивація. Отже, уникаюча мотивація – це усвідомлення можливих неприємностей та покарань, які можуть виникнути у результаті невиконаної діяльності [2]. На думку Н.Ю Максимової, у мотиваційній сфері соціально дезадаптованих підлітків найбільше виражена уникаюча мотивація, яка заважає підлітку включитися у соціально-схвалювану діяльність, а це призводить до неможливості задовільнити потребу у самореалізації. Саме це штовхає неповнолітнього на пошуки асоціальних або штучних засобів зміни психічного стану з негативного на позитивний, що

призводить до делінквентної, адиктивної, а то кримінальної поведінки. Це складає динамічний аспект мотиваційної сфери засудженого [3].

Г.Г. Шиханцов виділив наступні мотиви антисоціальної поведінки: мотиви самоствердження, захисні мотиви, заміщаючі, ігрові, мотиви самовиправдання, які можуть мати і усвідомлений і неусвідомлений характер [4]. Встановити мотив злочину – це значить встановити, що спонукає суб'єкта вчинити суспільно небезпечне діяння, яка психологічна підстава злочину.

Дослідженням мотивів займався В.Й. Бочелюк, який виділив сім основних груп мотивів, які займають найбільш вагоме значення у мотивації злочинів, вчинених молодими людьми. Це мотиви, які молода людина затрудняється точно визначити (характерною рисою мотиваційної сторони злочинів вчинених молодими людьми є їх ситуативність та імпульсивність); мотив, як «помста озлоблення» (значна частина злочинців перебувала у момент скоєння злочину у стані гострого особистісного конфлікту з оточуючими людьми); мотив «жадібність, наміри придбати матеріальні блага» (корисливий мотив); мотив «прагнення авторитету у товаришів»; мотив «наслідування іншим особам»; наївно-дитячі мотиви: «бажання пригод чогось особливого», «прагнення здаватися сміливим»[5].

В.Л. Васильєв виділяє кілька категорій мотивів злочинної поведінки: неусвідомлювані мотиви, які властиві певному типу особистості ,що характеризується переоцінкою значущості своєї особистості ,агресивним ставленням до навколишнього середовища, нестійкістю настрою; компенсаторні або гіперкомпенсаторні мотиви, пов'язані з розвитком комплексу неповноцінності, неадекватністю, ущемлені особистості; мотиви, пов'язані з відстроченою у часі дією, яка закріпилася у дитинстві за механізмом імпринтингу травматичного досвіду; мотиви, властиві особистості з психічною паталогією, що не включає осудності, коли у суб'єкта виникає найсильніше прагнення зробити вчинок, який сам він розцінює як абсолютно недопустимий [6].

В.В.Бедь виділив два види мотивації злочинної поведінки, а саме:

ситуативну (малотривала, заздалегідь не підготовлена, недостатньо усвідомлена, яка визначається стереотипами поведінки і психічним станом особистості) та навмисну (відносно тривала, розподілена в часі, відображає домінуючі орієнтації суб'єкта і є більш стійкою).

Висновки. Отже, проаналізувавши особливості мотиваційної сфери неповнолітніх визначено, що мотиваційна сфера неповнолітніх правопорушників функціонує під впливом неадекватної самооцінки, екстернального локусу контролю, несформованістю функцій прогнозу та цілепокладання, не достатньо розвинутого самоаналізу, та рефлексії та мотивації уникнення.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у необхідності всебічного та системного дослідження всього комплексу чинників, що призводять до злочинності серед неповнолітніх, а також розробки науково обґрунтованих, ефективних програм профілактики правопорушень неповнолітніх, нових методів та форм їх перевиховання, шляхів ресоціалізації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Божович Л.И. Изучение мотивации поведения детей и подростков / под ред. Л. И. Божович и Л. В. Благоннадежиной. – М. : «Педагогика», 1972. – 352 с.
2. Занюк С.С. Психологія мотивації: Навч. Посібник / Занюк С.С. – К. : Либідь, 2002. – 304 с.
3. Максимова Н.Ю. Психологія девіантної поведінки / Максимова Н.Ю. К.: Либідь, 2011. – 520 с.
4. Шиханцов Г. Г. Юридическая психология: Учебник для вузов. / Отв. ред.: Томсинов В.А. – М.: Зерцало, 1998. – 352 с.
5. Бочелюк В. Й. Юридична психологія: Навч. Пос / Бочелюк В. Й. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 336 с.
6. Васильев В.Л. Юридическая психология: 5 – е издание, дополненное и переработанное / Васильев В.Л. – СПб. : Издательство: Питер, 2005 – 655с.